

Шевякова Н. Л.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРИ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ РЕГУЛЯЦІЇ В ПЕРЕХІДНИЙ ПЕРІОД ВІД ПІДЛІТКОВОГО ДО ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

У статті представлено результати експериментального дослідження структури емоційно-вольової регуляції особистості в перехідний період від підліткового до юнацького віку. В результаті факторного аналізу розкрито внутрішню структурну організацію емоційно-вольової регуляції в перехідний період від підліткового до юнацького віку. Встановлено взаємопов'язаність і функціональна єдність компонентів емоційно-вольової регуляції, а також включеність в цей ознаковий простір особистісних факторів. Виявлено, що структура емоційно-вольової регуляції не є стійкою і змінюється на короткому, але динамічному етапі вікового розвитку (від підліткового до юнацького віку).

Ключові слова: воля, вольова регуляція, емоції, емоційна регуляція, саморегуляція, емоційно-вольова регуляція.

В статье представлены результаты экспериментального исследования структуры эмоционально-волевой регуляции личности в переходный период от подросткового к юношескому возрасту. В результате факторного анализа раскрыта внутренняя структурная организация эмоционально-волевой регуляции в переходный период от подросткового к юношескому возрасту. Установлена взаимосвязь и функциональное единство компонентов эмоционально-волевой регуляции, а также включенность в данное признаковое пространство личностных факторов. Выявлено, что структура эмоционально-волевой регуляции не является устойчивой и изменяется на коротком, но динамичном этапе возрастного развития (от подросткового к юношескому возрасту).

Ключевые слова: воля, волевая регуляция, эмоции, эмоциональная регуляция, саморегуляция, эмоционально-волевая регуляция.

The results of the experimental research of structure of the emotionally-volitional regulation of a personality during the transitional period from adolescence to youth age are presented in the article. As a result of the factor analysis the internal structural organization of the emotionally-volitional regulation in a transitional period from adolescence to youth age is disclosed. The interconnection and functional unity of the components of the emotionally-volitional regulation as well as the personal factors' inclusion in the given feature space is established. It's discovered that the structure of the emotionally-volitional regulation is not stable and varying at the short but dynamic stage of the age development (from adolescence to youth age).

Key words: will, volitional regulation, emotions, emotional regulation, self-regulation, emotionally-volitional regulation.

Актуальність дослідження обумовлена спрямованістю на вирішення фундаментальної проблеми вікової та педагогічної психології – розвитку в людини здатності до оволодіння власною поведінкою, регуляції (саморегуляції), підтримання високого рівня функціональності, на розкриття психологічних передумов формування особистості як активного суб'єкта власної діяльності, що, безумовно, передбачає розвиненість емоційно-вольового потенціалу. Від того, наскільки успішно відбудеться вирішення цих завдань, буде залежати формування зрілої особистості та генеративність наступних вікових етапів.

Однак зазначена проблематика залишається надзвичайно дискусійною й мало вивченою в царині вікової та педагогічної психології (І. Д. Бех, Н. Ю. Волянчук, Н. М. Толстих, О. П. Саннікова, П. В. Сімонов, А. Я. Чебикін, М. В. Чумаков). Цей факт підтверджується й аналізом системи ScienceDirect.

На теоретичному рівні проблема дослідження обумовлена актуальним завданням науково-психологічного пізнання цілісної концепції емоційно-вольової регуляції, вікової динаміки взаємозв'язків емоційних і вольових аспектів регуляції в структурі особистості, що надасть можливість розкрити особливості функціонування, структуру, детермінанти становлення емоційно-вольової регуляції на короткому, але динамічному етапі вікового розвитку (від підліткового до юнацького віку). На експериментальному рівні проблема дослідження визначається розширенням прикладної тематики, а саме: психодіагностики, консультування, прогнозування подальшого розвитку особистості.

Метою статті є представлення результатів експериментального дослідження динаміки структурної організації емоційно-вольової регуляції особистості в перехідний період від підліткового до юнацького віку.

Передумовами до постановки проблеми дослідження послужили наукові ідеї та експериментальні факти, у яких відзначається взаємозв'язок і взаємообумовленість емоційних та вольових аспектів регуляції діяльності й поведінки людини (Л. С. Виготський, Л. І. Божович, Л. М. Веккер, В. К. Калін, О. О. Конопкін, О. М. Леонт'єв, С. Л. Рубінштейн та ін.).

Узагальнення робіт, у яких явно або імпліцитно поставлена проблема емоційно-вольової регуляції, дозволяє виділити деякі смислові аспекти та загальні підходи до розуміння сутності емоційно-вольової регуляції: емоційно-вольова регуляція як інтегральний процес [2; 4; 14; 15]; емоційно-вольова регуляція як система індивідуальних властивостей особистості, що регулюють психічні стани, діяльність і поведінку [8; 13]; емоційно-вольова регуляція як вищий, особистісний рівень регуляційних процесів, за допомогою якого здійснюється нівелювання неадекватного емоційного збудження при виконанні складної діяльності [1; 6; 17]; емоційно-вольова регуляція як різні психорегуляторні дії (прийоми і способи регуляції) [3; 11].

Зважимо на той факт, що науковцями альтернативно характеризується феномен емоційно-вольової регуляції особистості. При цьому однозначно приймається теза про тісні взаємозв'язки емоційних і вольових явищ у регуляторному контурі особистості.

Відображені підходи дають нам підставу розглядати емоційно-вольову регуляцію, з одного боку – як процес внутрішньої регуляції поведінки людини, що спрямований на зміну своєї діяльності й поведінки, психічних якостей, на оволодіння собою, і який забезпечує функціонування регуляторного контуру в умовах подолання суб'єктивних і об'єктивних труднощів. З іншого – як сукупність стійких емоційно-вольових індивідуальних властивостей, що впливають на здатність особистості до регуляції психічними станами, діяльністю і поведінкою й обумовлюють додаткові ресурси на особистісному рівні.

Ми усвідомлюємо різницю між структурою особистісних властивостей й регуляторним процесом. Разом із тим, посилаючись на концептуальні положення емоційно-вольової регуляції М. В. Чумакова [15], вважаємо такий підхід адекватним меті нашого дослідження, маючи на увазі, що регуляторний процес є динамічним проявом структури.

Ключовим моментом у дослідженні сутності феномену емоційно-вольової регуляції постає питання про його структурну організацію й компонентів, що в сукупності реалізують функціонування емоційно-вольової регуляції.

Адекватним, на наш погляд, шляхом дослідження емоційно-вольової регуляції є реалізація системного підходу (Б. Г. Ананьєв, М. Й. Боришевський, Б. М. Ломов, П. В. Лушин, С. Д. Максименко, О. П. Саннікова, В. О. Татенко), у рамках якого відкриваються можливості не тільки цілісного уявлення про структуру емоційно-вольової регуляції, а й виявлення закономірностей розвитку й становлення взаємозв'язків між компонентами емоційної й вольової підструктури, їх функцій на різних етапах онтогенезу.

У контексті цього підходу емоційно-вольова регуляція представляє собою складну структуру, яка включає вольову й емоційну підструктури. Аналіз літературних джерел [2; 3; 4; 15], а також результати власних досліджень [16], дозволяють констатувати, що найбільш адекватно зміст і сутність вольової підструктури відображають такі компоненти: вольові якості, усвідомлена саморегуляція, вольовий самоконтроль, локус контролю. В емоційну підструктуру включені такі компоненти: фундаментальні (або базові) емоції, емоційна стійкість / нейротизм; особистісна тривожність. Визначена на теоретичному рівні структура емоційно-вольової регуляції вимагає уточнення та спеціального експериментального вивчення.

У контексті вищесказаного вбачається своєчасним і необхідним емпіричне дослідження варіативності емоційно-вольових властивостей залежно від вікових особливостей суб'єкта; специфіки і якісної своєрідності структури емоційно-вольової регуляції в перехідний період розвитку особистості від підліткового до юнацького віку.

До складу психодіагностичного апарату дослідження увійшли: методика «Вольова організація особистості» А. А. Хохлова [12]; методика «Вольовий самоконтроль» А. Т. Зверькова, Е. В. Ейдмана [12]; методика Дж. Роттера «Діагностика рівня суб'єктивного контролю» (адаптація – С. Ф. Бажин, Є. О. Голинкіна, О. М. Еткінд) [12], аналізувалася шкала загальної інтернальності; методика «Стиль саморегуляції поведінки – ССПМ-98» В. І. Моросанової, аналізувалася шкала «загальний рівень саморегуляції» [10]; «Айзенка особистісний опитувальник» ЕРІ, аналізувалася шкала нейротизму [7]; «Шкала диференціальних емоцій» (ШДЕ) (К. Изард) [7]; «Багатофакторний особистісний опитувальник» Р. Кеттелла (16PF, форма А) [9].

Методи математико-статистичної обробки даних включили факторний аналіз методом головних компонентів. Математичний аналіз був проведений із використанням статистичного пакету SPSS 16.0. for Windows.

Емпіричною базою дослідження стали ЗСОШ Дніпропетровської області. Контингент досліджуваних склали три вікові групи підлітків: 14-річні підлітки (середній вік 14,3 років) – 100 осіб; 15-річні підлітки (середній вік 15,2 років) – 96 осіб; 16-річні підлітки (середній вік 16,4 років) – 108 осіб.

Спираючись на теоретичні положення концепції емоційно-вольової регуляції, нами розроблений експеримент, у якому перевірялася гіпотеза про те, що структура емоційно-вольової регуляції на короткому, але динамічному етапі вікового розвитку (від підліткового до юнацького віку) характеризується домінуванням різних за значущістю структурних компонентів.

Пріоритетним завданням було визначення фундаментальних чинників, які пояснювали б більшу частину дисперсії в групі оцінок за різними тестами, застосовану у дослідженні; перейти від сукупності безпосередньо вимірюваних діагностичних показників емоційної, вольової підструктури й особистісних властивостей до узагальнених факторів, за якими стоять комбінації цих ознак, що виділяються на основі їх внутрішніх закономірностей і відображають цілісну структуру досліджуваної нами реальності; визначити провідні властивості в структурі емоційно-вольової регуляції. Ми очікували отримати як єдиний фактор, що пояснює досить значну частку сумарної дисперсії вимірних показників, так і низку інших факторів, пов'язаних зі специфічними компонентами, що входять у структуру емоційно-вольової регуляції.

Для вирішення поставлених завдань як методологію аналізу даних обрано факторний аналіз. Використовувався алгоритм обертання за принципом Varimax (із нормалізацією по Кайзеру). Значущими ми вважали факторні навантаження, що перевищують по модулю $|0,5|$.

У результаті факторизації кореляційних матриць, на основі критерію Кайзера та критерію відсіювання Р.Кеттелла (Scree Plot), у групі підлітків 14 років було виділено чотири фактори, що пояснюють 67,339% сумарної дисперсії. Це свідчить про досить високу інформативність виділених факторів.

Перший фактор (частка сумарної дисперсії – 27,769%) – уніполярний. Зі значущим навантаженням і однаковим знаком у його складі домінують такі показники: вольова організація особистості (0,947), наполегливість (0,916), самовладання (0,877), рішучість (0,831), самостійність (0,812), емоція «інтерес» (0,774), організованість (0,753). Звернемо увагу на те, що емоція «інтерес» несуперечливо інтегрується з вольовими якостями підлітків. Зміст цього фактора відображає пріоритетну роль вольових якостей та емоції «інтерес» у функціонуванні емоційно-вольової регуляції в чотирнадцятирічному віці. З нашої точки зору показники, що увійшли в цей фактор, утворюють своєрідний симптомокомплекс, який умовно може бути названий «вольова організація».

Другий фактор (частка сумарної дисперсії – 15,612%) – біполярний, тобто складається з двох протилежних полюсів. Фактор представлений показниками, що діагностуються методикою Р.Кеттелла. У ньому відзначається комбінація на позитивному полюсі таких показників: фактор Q4 (0,897), фактор F (0,812), фактор E (0,748); на негативному – фактор G (-0,535). Примітно, що в цьому факторі найбільшу вагу має фактор Q4 (фрустрованість, напруженість), який тісно пов'язаний із домінантністю (фактор E) і безпечністю (фактор F). Це може свідчити про достатньо високий рівень емоційного напруження, підвищеної вразливості та роздратованості підлітків. Існують докази, що фактор +Q4 пов'язаний з фрустрацією мотивації – наявністю великої кількості потреб, що не знайшли задоволення [10].

Ці якості підлітків перебувають у зворотній залежності з дотриманням норм і правил поведінки (фактор G). Таке поєднання якостей в одному факторі може свідчити про дезорганізацію морально-вольового контролю поведінки, неприйнятті правил, що діють у цей момент, ломці звичних стереотипів поведінки. Другий фактор умовно може бути названий «вектор домінантності на фоні фрустрованості».

Третій фактор (частка сумарної дисперсії – 13,304%) – біполярний. Зі значущим навантаженням у його складі домінують такі показники: локус контролю (-0,825), емоції «подив» (0,783), «страх» (0,720), особистісна тривожність (0,690). Парадоксальне поєднання показників у цьому факторі, очевидно, і є детермінантою виникнення неконструктивності поведінки підлітків в подоланні проблем.

У літературі відзначається, що навіть поведінкова активність не призводить до позитивних зрушень, якщо головним її регулятором є екстернальні тенденції локус-контролю [1; 5]. Зміст фактора дозволяє інтерпретувати його як «деструктивні поведінкові стратегії саморегуляції».

Четвертий фактор (частка сумарної дисперсії – 10,654%) – біполярний. Один полюс його детермінується психологічними індикаторами тривожності: фактор O (-0,787), особистісна тривожність (-0,675); протилежний йому полюс – фактором H (0,537) і емоцією «радість» (0,533). Аналіз цих показників свідчить, що їх об'єднання обумовлено тим змістом ознак, яке забезпечує стійкість, насиченість позитивною емоційністю, стабільність психодинаміки та її стійкість до емоційних факторів. Разом із тим об'єднання факторів +H, -O можуть представляти психодинамічні передумови до зайвої самовпевненості, некритичності підлітків.

З цього випливає важливий практичний висновок: для підлітків з високою активністю, емоційною безтурботністю, соціальною сміливістю і з переважаючою позитивною модальністю емоцій особливе значення набуває профілактика неадекватної самовпевненості. Сміслова інтерпретація фактора дозволяє його умовно позначити, як «самовпевненість».

Зміст структури емоційно-вольової регуляції п'ятнадцятирічних підлітків, у порівнянні з попередньою моделлю, змінився. При аналізі даних факторного аналізу п'ятнадцятирічних підлітків звертає на себе увагу перерозподіл структури факторів. У результаті факторизації кореляційних матриць, на основі критерію Кайзера та критерію відсіювання Р.Кеттелла (Scree Plot), у групі підлітків 15 років було виділено п'ять факторів, що пояснюють 60,211% сумарної дисперсії.

Перший фактор (частка сумарної дисперсії – 20,283%) – уніполярний. Зі значущим навантаженням і однаковим знаком у його складі домінують такі показники: вольовий самоконтроль (0,928), наполегливість (0,895), самовладання (0,745), рішучість (0,680), загальний рівень саморегуляції (0,503), емоція «інтерес» (0,515). У першому факторі найбільш значуще факторне навантаження має показник «вольовий самоконтроль». Це вказує на істотну роль цього компонента в структурі емоційно-вольової регуляції. Зміст фактора відображає й рівень саморегуляції, що свідчить про активізацію процесів саморегуляції в функціонуванні емоційно-вольової регуляції в п'ятнадцятирічному віці. Сміслова інтерпретація фактора дозволяє його умовно позначити як «вольовий самоконтроль».

Другий виявлений фактор (частка сумарної дисперсії – 13,022%) – біполярний, обумовлений регулюючими психодинаміку діяльності і спілкування соціально-комунікативними особливостями й стенічною емоційністю. На першому полюсі з позитивним знаком сконцентровані показники, що відображають комунікативно-міжособистісну взаємодію й стенічну емоційність: фактор E (0,761), фактор F (0,741), фактор H (0,643), емоція «радість» (0,526). На другому полюсі – фактор Q2 (-0,643). Зміст цього фактора відображає особливості емоційних переживань і товарищескості підлітків на фоні стенічної емоційності. Разом із тим одночасно в зазначений фактор входить із високим негативним факторним навантаженням фактор Q2. Це може вказувати, що в соціальній сфері проявляється несформоване вміння підлітків використовувати групову підтримку при вирішенні певних проблем. Сміслова інтерпретація фактора дозволяє його умовно позначити як «комунікативно-емоційна активність».

Третій фактор (частка сумарної дисперсії – 10,704%) також біполярний. Один полюс цього детермінується емоціями «страх» (0,761), «подив» (0,739), «гнів» (0,580); протилежний йому полюс – показником «організованість» (-0,712). Психологічний зміст цього фактора свідчить про амбівалентність емоційних переживань підлітків. Таке поєднання амбівалентних емоцій може свідчити про схильність п'ятнадцятирічних підлітків до частих змін настрою: сплески активності (здивування) змінюються активними астенічними емоціями: страх, гнів. Таке поєднання суперечливих емоцій перешкоджає прояву організованості в поведінці підлітків. Сміслова інтерпретація фактора дозволяє його умовно позначити як «негативна тональність організованості».

Четвертий фактор (частка сумарної дисперсії – 8,589%) – біполярний. На позитивному полюсі – фактор G (0,696), фактор Q3 (0,611), самостійність (0,573), загальний рівень саморегуляції (0,507); на негативному – фактор Q4 (-0,519), нейротизм (-0,501). Провідне місце в структурі фактора займають фактори блоку моральної саморегуляції й самоконтролю (G, Q3), які ефективно нівелюють емоційну напруженість (фактор Q4), нейротизм, що входять у фактор з негативними значеннями. Факторні навантаження показників обумовлюють високий ступінь взаємозв'язку саморегуляції, морально-вольових аспектів, емоційної стійкості. Сміслова інтерпретація фактора дозволяє його умовно позначити, як «морально-вольова саморегуляція». Належить зазначити, що показник загального рівня саморегуляції включений як у перший, так і в четвертий фактори, що свідчить про його істотний вплив на функціонування емоційно-вольової регуляції в п'ятнадцятирічному віці.

П'ятий фактор, який пояснює 7,613% сумарної дисперсії, – біполярний. На одному полюсі з негативним знаком сконцентровані показники, що відображають психологічні індикатори тривожності: особистісна тривожність (-0,862), фактор O (-0,552). На другому полюсі знаходиться показник, який свідчить про рівень емоційної стійкості (фактор C по Р.Кеттелу, 0,689), локус контролю (0,614). Зміст фактора дозволяє звернути увагу на від'ємний взаємозв'язок внутрішніх механізмів тривожності і внутрішніх механізмів, що детермінують відповідальність. Це може свідчити про утворення «self-оболонки» особистості, нівелювання внутрішньої тривоги. Зважимо на той факт, що в порівнянні з чотирнадцятирічними підлітками, локус контролю в досліджуваній групі п'ятнадцятирічних підлітків представлений позитивним знаком. Психологічною інтерпретацією фактора можуть бути: «внутрішні механізми локус контролю».

Перейдемо до аналізу факторної структури емоційно-вольової регуляції в досліджуваній групі підлітків 16 років. У результаті факторизації кореляційних матриць у групі підлітків 16 років було виділено три фактори, що пояснюють 68,218% сумарної дисперсії.

Перший фактор (частка сумарної дисперсії – 41,518%) – біполярний. Один полюс його детермінується регуляторно-вольовими властивостями особистості: загальний рівень саморегуляції (0,857), вольова організація особистості (0,856), вольовий самоконтроль (0,665), наполегливість (0,854), самовладання (0,701), локус контролю (0,584); особистісними факторами по Р.Кеттелу: фактор Q3 (0,833), фактор G (0,503); протилежний йому полюс – нейротизмом (-0,512), особистісною тривожністю (-0,617) і фактором Q4 (-0,566).

У першому факторі найбільш значуще факторне навантаження має показник «загальний рівень саморегуляції». Це вказує на істотну роль компонента саморегуляції в структурі емоційно-вольової регуляції. Зміст цього фактора відображає й моральну складову емоційно-вольової регуляції (G, Q3), що свідчить про активну участь моральних імперативів у функціонуванні емоційно-вольової регуляції в

шістнадцятирічному віці. Основні конструктивні параметри емоційно-вольової регуляції з позитивним факторним навантаженням інтегровані в один фактор, вони детермінують конструктивні для діяльності й розвитку емоційно-вольової регуляції підлітків прояви, що виражаються в цих показниках.

На нашу думку, показники, що увійшли в цей фактор, утворюють своєрідний симптомокомплекс, який відображає потенціал емоційно-вольової регуляції особистості в перехідний період від підліткового до юнацького віку. Негативним факторним навантаженням володіють деструктивні для розвитку системи емоційно-вольової регуляції прояви, представлені в іншому полюсі фактора. Смыслова інтерпретація фактора дозволяє його умовно позначити як «вольова саморегуляція».

Другий фактор, який пояснює 14,420% сумарної дисперсії, також біполярний. На позитивному полюсі – фактор E (0,726), фактор Q2 (0,709), фактор C (0,573), самостійність (0,595); на негативному – фактор O (-0,728), фактор Q4 (-0,567), нейротизм (-0,613). Аналіз згрупованих на позитивному полюсі показників дозволяє судити про змістовні характеристики фактора, пов'язані з рисами незалежності, самостійності. Відзначимо, що показники нейротизму, фрустрованості (фактор Q4) включені як у перший, так і другий фактори, що свідчить про їх істотний вплив на функціонування емоційно-вольової регуляції в шістнадцятирічному віці.

За середньою величиною насиченості кожного показника значущими факторними навантаженнями в факторі фігурує взаємозв'язок по лінії «психодинамічні – особистісні властивості». Імовірно, що фактор E (домінантність, лідерство, незалежність) у цьому випадку виступає як антипод психологічних показників тривожності і, можливо, здійснює «вимушену» компенсаторну функцію при емоційно-вольовому напруженні. Тобто, тривожність, нейротизм редуцируються за рахунок вираженої самостійності, незалежності від групи (фактор Q2), домінантності (фактор E), що дозволяє підліткам ефективно нівелювати деструктивні емоційні прояви.

Зміст фактора може свідчити й про те, що на фоні високого факторного навантаження показників самостійності можливе формування власної самостійної незалежної позиції, яка, спираючись на недостатній життєвий досвід, може вести до недостатньо продуманого і зрілого рішення. Смыслова інтерпретація фактора дозволяє його умовно позначити як «самостійність».

Третій фактор, який пояснює 12,280% сумарної дисперсії, – уніполярний, обумовлений регулюючими психодинаміку діяльності і спілкування соціально-психологічними особливостями (фактори по Р.Кеттеллу): F (0,873), A (0,829), H (0,777) й емоцією «інтерес» (0,605). Зміст цього фактора відображає особливості емоційних переживань і товарищескості підлітків, який умовно може бути названий «соціально значущі якості».

У сучасних дослідженнях виявлено, що психодинамічні властивості (фактори: A, F, H) в основному сприятливі для вольової активності підлітків [4]. Разом із тим безпечність, енергійність, безтурботний оптимізм, домінантність у спілкуванні створюють передумови для формування завищеної самооцінки і, в поєднанні з останньою, їх позитивний ефект в емоційно-вольовій регуляції послаблюється.

Таким чином, основною особливістю психологічної структури емоційно-вольової регуляції в досліджуваній групі підлітків 16 років є концентрація зв'язків, у першу чергу, навколо регуляторно-вольових, а також емоційних характеристик, що, на нашу думку, забезпечує відповідний рівень емоційно-вольової регуляції і самоконтролю. У шістнадцятирічних підлітків набуває істотних змін структура емоційно-вольової регуляції. Так, на відміну від попередніх років, відбувається зниження значущості тих її ознак, що пов'язані із соціально-комунікативною діяльністю, та активізація ролі таких компонентів, як локус контролю, саморегуляція, моральні імперативи волі.

У результаті факторного аналізу виявлено, що в структурному плані спостерігається урівноваження функціональних компонентів вольової регуляції в шістнадцять років. Змістовно за цією градацією в факторній структурі очевидна спрямованість респондентів до параметру «загальний рівень саморегуляції».

Узагальнюючи результати факторного аналізу в цілому по виборці, можна зробити висновок, що емоційно-вольова регуляція в перехідний період від підліткового до юнацького віку являє собою складне інтегративне утворення (різнорівневе і багатокомпонентне); виявлені емоційно-вольові, психодинамічні властивості особистості, являючи собою концептуально різні утворення, доцільно аналізувати як гармонійно організовану цілісність, що обумовлює ефективність функціонування емоційно-вольової регуляції особистості.

У результаті дослідження визначені динамічні зміни в структурі емоційно-вольової регуляції підлітків. Встановлено, що розподіл компонентів системи емоційно-вольової регуляції має якісну відмінність у досліджуваних групах підлітків. У структурі емоційно-вольової регуляції чотирнадцятирічних підлітків простежується значна вага вольових якостей, у п'ятнадцятирічних – вольовий самоконтроль, у шістнадцятирічних підлітків – вольова саморегуляція.

Таким чином, ми можемо спостерігати, як з віком регуляторна домінанта емоційно-вольової регуляції змінюється саморегуляторною домінантою. Тобто, ця властивість особистості в шістнадцять років має не гіпотетичний характер, а реалізовано трансформацією внутрішньої регуляції Одним із механізмів цього переходу є процес інтеріоризації.

Виявлена тенденція вказує на те, що становлення регуляторних процесів, які забезпечують адекватність функціонування емоційно-вольової регуляції в перехідний період від підліткового до юнацького віку, відбувається завдяки інтеграції **емоційно-вольових**, моральних, регуляторних процесів і властивостей. Своєю чергою, становлення регуляторних процесів у підлітків 14-16 років до адекватної регуляції емоціями у спілкуванні залежить від гармонійного співвідношення соціально-комунікативних властивостей, детермінованих стенічною емоційністю.

Узагальнені уявлення про специфіку перетворень у структурі емоційно-вольової регуляції особистості в перехідний період від підліткового до юнацького віку відкривають шляхи до вирішення прикладних завдань психології: психодіагностики, психокорекції, консультування, прогнозування подальшого розвитку особистості.

Проведене дослідження окреслює коло подальших дослідницьких завдань: зіставленням отриманих результатів із лонгітюдним дослідженням розвитку емоційно-вольової регуляції з молодшого підліткового до юнацького віку; розробки психокорекційних програм, які б сприяли розвитку емоційно-вольової регуляції в підлітково-юнацькому віці.

Список використаних джерел:

1. Быков А.В. Становление волевой регуляции в онтогенезе: учеб. пособие / А.В. Быков, Т.И. Шульга. – М.: Изд-во УРАО, 1999. – 168 с.
2. Дашкевич О.В. Эмоциональная регуляция деятельности в экстремальных условиях: автореф. дис. на соискание уч. степени доктора психол. наук: спец. 19.00.01. «Общая психология, психология личности, история психологии» / О.В. Дашкевич. – М., 1985. – 36 с.
3. Дикая Л.Г. Психическая саморегуляция функционального состояния человека (системно-деятельностный подход) / Л.Г. Дикая. – М.: Изд-во ИП РАН, 2003. – 318 с.
4. Дьяченко К.И. Эмоционально-волевая регуляция учебной деятельности младшего подростка: дис. канд. психол. наук: спец. 19.00.07 / Кристина Игоревна Дьяченко. – М., 1999. – 141 с.
5. Ершова Р.В. Комплексное изучение организованности как системного свойства личности: дис. доктора психол. наук: 19.00.01 / Регина Вячеславовна Ершова. – М., 2009. – 409 с.
6. Иванников В.А. Психологические механизмы волевой регуляции: учеб.пос. / В.А. Иванников. – [3-е изд.]. – СПб.: Питер, 2006. – 208 с.
7. Ильин Е.П. Эмоции и чувства / Е.П. Ильин. – [2-е изд.]. – СПб.: Питер, 2007. – 783 с. – (Серия «Мастера психологии»).
8. Калинин В.К. Волевая регуляция как проблема формы деятельности / В.К. Калинин // Эмоционально-волевая регуляция поведения и деятельности: всесоюз. конф. молодых ученых, 3-5 нояб. 1983г.: тезисы докл. – Симферополь, 1983. – С. 101-107.
9. Капустина А.Н. Многофакторная личностная методика Р. Кеттелла: учеб.-метод. пособие / А.Н. Капустина. – СПб.: Речь, 2006. – 104 с.
10. Моросанова В.И. Стиль саморегуляции поведения (ССПМ): руководство / В.И. Моросанова. – М.: Когито-Центр, 2004. – 44 с.
11. Прохоров А.О. Саморегуляция психических состояний: феноменология, механизмы, закономерности: [монография] / А.О. Прохоров. – М.: ПЕР СЭ, 2012. – 352 с.
12. Психологу для роботи. Діагностичні методики: збірник / [уклад. М.В. Лемак, В.Ю. Петрище]. – Вид.2-ге, виправл. – Ужгород: Видавництво Олександрі Гаркуші, 2012. – 616 с.
13. Селиванов В.И. Избранные психологические произведения: воля, ее развитие и воспитание / В.И. Селиванов. – Рязань: Изд-во Рязан. гос. пед. ин-та, 1992. – 574 с.
14. Степанова Н.А. Особенности интеграции эмоциональной, волевой и мотивационной сфер личности младшего школьника на протяжении обучения в начальной школе / Н.А. Степанова // Известия БГАРФ: Психолого-педагогические науки. – Калининград: Изд-во БГАРФ, 2011. – № 10. – С. 140-148.
15. Чумаков М.В. Эмоциональные аспекты волевого усилия / М.В. Чумаков // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия «Психология». – 2009. – Т.11, № 5 (138). – С. 77-87.
16. Шевякова Н.Л. Взаємозв'язок вольової саморегуляції з особливостями емоційної сфери в перехідний період розвитку особистості від підліткового до юнацького віку / Н.Л. Шевякова // Актуальні проблеми практичної психології: зб. наук. праць. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2012. – С. 533-538.
17. Шляпников В.Н. Роль волевой регуляции в процессе профессиональной адаптации молодых специалистов / В.Н. Шляпников // Вопросы психологии. – 2010. – № 6. – С. 78-90.